

**AetA Istanbulreis 2007**



**verslag**

**18 oktober t/m 24 oktober**



## Contradicties van Istanbul

Zwart-Wit, Arm-Rijk, Hoog-Laag, Modern-Traditioneel, Oost-West, Istanbul-Nederland. Ja, in deze wordt Istanbul(stad) in één adem gezet naast Neder(land).

....Istanbul....De stad van contradicties.....

Daar waar de ene met groot verdriet en onbegrip kennis heeft gemaakt met Istanbul, waarna de wederzijdse liefde in zowel zwart als wit tot uiting is gekomen, heeft de ander mogen genieten van een zorgeloos begin waarna hij tezamen met rechtevenredige wetten de mentaliteiten van oost en west heeft moeten bedaren.

....Istanbul....De stad van.....

Waar door Hollands publiek enerzijds vol bewondering en hoog architectonisch inzicht wordt gekeken naar prachtig idyllisch vervallen bouwwerken bij de vol verwondering Turkse eigenaressen, wordt met enige scepsis geluisterd naar het verhaal van een verdwaalde diplomaat in keurig afgewerkte bebouwing op westers grondgebied binnen oosterse grenzen.

□

....Istanbul....De stad.....

Zowel de gedachten voor de reis, tijdens onze reis, als de zoete gedachte achteraf. In zowel de belevenis, het gevoel als de (on)gewenste emotie die wellicht zowel bewust als onbewust in onze toekomstige geheugens op voor- en achtergrond zal treden.

□

Istanbul.....

Ergün Erkoçu & Cihan Bugdaci



## INHOUD

### Verlaglegging door

18 oktober 2007, donderdag namiddag	Cees Brandjes	6
19 oktober 2007, vrijdag voormiddag	Paulus van Vliet	8
19 oktober 2007, vrijdag namiddag	Sacha Klinkhamer	12
20 oktober 2007, zaterdag voormiddag	Otto van Dijk	20
20 oktober 2007, zaterdag namiddag	Hans van Olphen	24
21 oktober 2007, zondag hele dag	Peter Jansen Schoonhoven	28
22 oktober 2007, maandag voormiddag	Tijmen Ploeg	34
22 oktober 2007, maandag namiddag	Wessel Reinink	36
23 oktober 2007, dinsdag voormiddag	Menno Ongerling	42
23 oktober 2007, dinsdag namiddag	Roeland Dreissen	46
24 oktober 2007, woensdag voormiddag	Maarten Grasveld	50
Kunst, alternatieve Biënnale	Francisca Benthem en Ineke Sinke	52

## Verslag Cees Brandjes

Al vroeg in de ochtend staat een klein gezelschap op de afgesproken plaats. Hartelijke begroetingen bij elke zich aansluitende medereiziger.

Een probleemloze vlucht voert ons naar Istanbul waar Richard Greiwe van GranCuba ons, dankzij goede voorbereiding, zo snel mogelijk langs de formaliteiten loodst.

Met een gedetailleerd model bus rijden wij naar het centrum waar we direct al kennismaken met de uitgebreide kennis van de lokale gids Orhan Esen en zijn speciaal voor A et A aangetrokken assistenten Bahar en Chepnam. Orhan is historicus met specialisatie op het gebied van economie en stadsontwik-



keling. Chepnam en Bahar studeren architectuur en de laatste is gids in het Dolmabahacepaleis. Omdat Orhan meer op stadsontwikkeling en minder op architectuur gespecialiseerd is werd een aanpassing aan zijn programma gemaakt waarbij getracht werd representatieve projecten van eigentijdse architectuur te vinden. De studenten waren nodig om al de locaties op te sporen hetgeen in de immer door congestie geplaagde stad van 14 miljoen inwoners vrij lastig bleek.

Wij rijden langs historische stadsmuren en daarvan afgeleide spoorlijnen naar de Hagia Sophia ('Heilige Wijsheid'). Deze beroemde als kerk gebouwde tempel oogt in eerste instantie nogal plomp met de grove contreforten die noodzakelijk zijn vanwege de

horizontale aardbevingen die Istanbul teisteren.

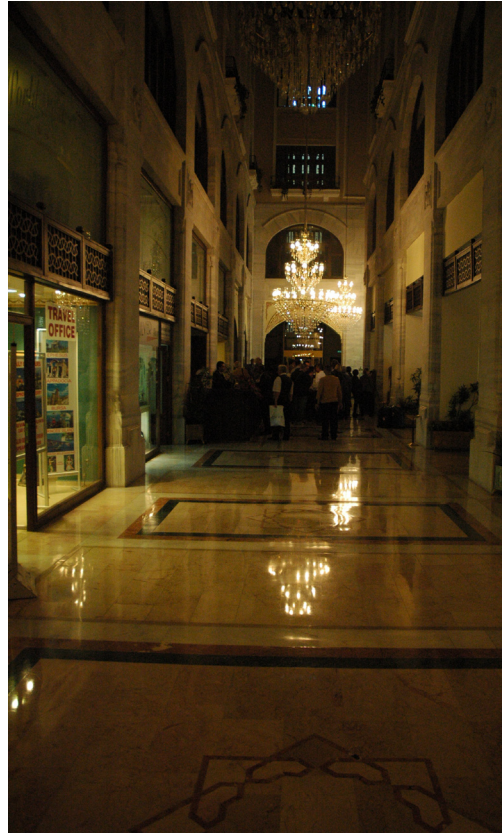
Vanaf ongeveer 530 is op de oorspronkelijke fundering van basilica steeds opnieuw een godshuis gebouwd. Het is paus Justinianus die architecten uitdaagt om van de basiliek met karakteristieke langtransepten een centraalbouw te maken met een grote koepel. Ingenieuze wiskundigen spelen klaar wat architecten indertijd niet wilden uitvoeren. Een perfecte koepel op een rechthoek. Hiermee ontstaat een hybride constructie die niet erg stabiel blijkt tijdens aardbevingen omdat de spatkrachten niet opgevangen worden. Vandaar die achteraf gemaakte grove contreforten. De tot kerk verbouwde tempel blijft van 530 tot 1463 - dus ruim negen eeuwen - als christelijk godshuis dienen. Daarna functioneert het

als moskee tot in het Osmaanse rijk voordat ook de moskeefunctie het veld moet ruimen. Atatürk maakt er wijselijk een museum van: de functie die het nu nog heeft.

Orhan voerde ons naar een in oriëntaalse stijl gebouwd station voor de Oriënt Express via een prachtig hotel in een 'barak' (een soort islamitisch paleis), door de middeleeuwse stad. Vanaf de daar gelegen bazaar lopen we via winkelstraten naar de oever van de Gouden Hoorn. Elke winkelstraat heeft een enkel product als thema. Kachels, zijden stoffen, kramerijen, waterpijpen, vis etc. Later horen we van Orhan dat het een steeds terugkerend patroon in de ordening van de handel is. Elke ondernemer zoekt de ander op en na enige jaren is alles bij elkaar gekropen. Dat belooft nog wat voor de grote winkelcentra die we later zien met hun zorgvuldig uitgedachte branchering! Worden die ook thematisch?

Een prachtige wandeling in de schemer brengt ons bij de bus.

In het hotel staan inmiddels alle koffers (met uitzondering van die van Hans van Olphen) op de kamer. Grote inspanning van Cihan en Kees Greiwe bezorgen de inmiddels nerveus geworden Hans zijn onmisbare fotoapparatuur weer terug die ergens eenzaam op een lege kamer op de eigenaar wachtte. Daardoor weten we nu ook dat alle bewegingen in de gangen van het hotel met camera's worden gevolgd. Na enkele uren studeren op deze filmpjes werd de koffer getraceerd. Hans ook weer blij.



## DAG 1 18 oktober 2007

*Gids Orhan Esen*

Oriëntatie in centraal Istanbul

Hippodroom: korte introductie.

Bezoek Hagia Sophia 526-532  
architect Anthemios of Tralles,  
Isidoros of Miletos.

Havengebied: voorbeelden van  
transformaties van historische  
commerciële gebouwen in de  
vroegere moderniseringsperiode.

Sirkeci treinstation 1881 Jasmund  
4de Vakif Han 1916-26 nu hotel  
architect Kemalettin Bey.

Vroegere Postministerie 1909 nu  
postkantoor architect Vedat Tek,  
eerste nationale stijl.  
Egyptische markt.

## Verslag Paulus van Vliet

Om 7.00 uur op want de bus vertrekt om 8.30 uur. Het ontbijt is overweldigend, met allerlei soorten vis, yoghurts en gebak, broden en fruiten. Vanaf enkele plekken in de ontbijtzaal heb je goed uitzicht over de Bosporus, waar de zon zijn best doet er vat op te krijgen. Vanuit onze kamer kijken wij in een achterstraatje met taxi's, de reden waardoor wij herhaaldelijk in de nacht gewekt worden, want dan ontstaan er felle discussies tussen de lummelende chauffeurs. Ach, je went aan alles, hier zeker.

Voor het hotel ligt een roadblock van haaiantanden, die maar één kant op kunnen klappen en dat horen we ook al de hele nacht, ijzer op ijzer. Als je tegen



8

de richting inrijdt zullen je banden dat niet na kunnen vertellen. Goed systeem, zal mijn gemeente eens inlichten.

De bus komt al snel in een opstopping te zitten en dat komt omdat er enkele straten verder een aanrijdinkje is en iedereen dat aldaar relaxt staat te regelen met de politie. We rijden daarna een omhooglopende straat in waar de bus stopt en wij nog hoger moeten lopen om een paar houten huizen te gaan zien, die in kennelijke staat van verval verkeren. Ervoor twee dito dames, waarvan één zo te zien de ernst van het geheel nog niet overziet. Dan lopen we door een tunneltje en komen bij een winkelcentrumpje uit de jaren '60. Een karakteristiek gebouw voor die tijd: overzichtelijk en luchtig, een hedendaagse vorm van zoek; er zitten onvoorstelbaar veel naaimachinehandelaren naast elkaar, stoffen worden verkocht, meubelen en scharen, wat niet al. We zien geen enkele klant, maar we krijgen wel een goede kijk op de gemiddelde Turkse smaak. Dit gebouw moet verdwijnen want dan kan de 'oude stad' worden uitgebreid richting hoofdweg. Men heeft hier over het algemeen geen enkel besef van waardevolle architectuur en dat betreft zowel oude als nieuwe. Iets storend vinden kan geen argument zijn, want alles wordt op en naast elkaar gestapeld dat het een lieve lust is. We rijden onder het indrukwekkende aquaduct door uit 360, en stoppen bij het stadskantoor uit 1953 van Nevzat Erol, dat gelegen





is op een kruising van wegen, door onze onvermoeibare, maar ook lichtelijk onverstaanbare gids Orhan, die alles weet over de geschiedenis van de stad en wil, dat wij dat binnen een week ook te weten komen, o.m. bijzonder genoemd omdat dat het eerste belangrijke overheidsgebouw is dat niet op een chique karakteristieke plek ligt of op een heuvel. Ook alweer een karakteristiek gebouw, dat m.i. nogal rigoureuus onlangs is gerenoveerd; zo zijn alle wanden bezet met mozaïek-tegeltjes en de plafonds verlaagd voor de luchtbehandeling; vroeger gingen de ramen gewoon open, zal wel gevaarlijk zijn. Het (verlaagde) plafond van de kantine, waarin we ontvangen worden, bestaat uit een betonnen balklaag, waarboven een glasdak; hierdoor wordt het licht mooi gefilterd; onder die balklaag hangt ook nog een vouwplafond, dat dichtgeschoven kan worden. De architect die voortdurend keurig in de houding staat heeft ook hier en daar van die pseudo-klassieke studijstijles langs het plafond laten plakken: foutje! We krijgen als dank voor ons bezoek behalve een kopje thee, ook een map van de gemeente met een dvd over Istanbul met voornamelijk meeuwen erop en nog andere waardevolle cadeaus. Ook de gebouwenbeheerder, Mustafa Erdogan, staat, evenals zijn secondanten, voortdurend stram in de houding en strak in het pak zoals alle Turken die iets betekenen.

Verfrissend werkt een bustocht langs de Gouden Hoorn, een naam die door buitenlanders is verzonnen, ziet er in elk geval niet goud uit. De gemeente is van plan om hier flink wat van de oude bebouwing weg te bulldozeren ten gunste van ordentelijke moderne optrekjes voor de meer-

bezittende klasse en dat zou jammer zijn, wij toeristen willen toch voornamelijk het kleurrijke verval zien? Midden in dat verval staat een parel te blinken en te roesten. De Bulgaarse gietijzeren kerk uit 1898 die in het programma wel van staal genoemd wordt. Kom op mensen, kijk je metalen na. De onderdelen zijn uit Oostenrijk afkomstig en ter plekke geassembleerd. De binnenzijde is niet wit geschilderd en daardoor ietwat geroest, waardoor het net is alsof de kerk uit een kostbare houtsoort is opgetrokken.

Maar de dag levert nog een topstuk: we brengen een tijd door in een fabriekscomplex dat door o.m. Emre Arlat wordt omgetoverd tot cultureel centrum en museum



## DAG 2

### 19 oktober 2007

*Gids Orhan Esen*

Excursie naar het centrale deel van het historische schiereiland.

Voorbeelden van naoorlogse modernisering.

IMÇ handelscentrum 1959-66 architect Sami Sisa en Dogan Tekeli.

Ministerie van Werk en Sociale Verzekeringen 1963 architect Sedad Hakki Eldem.

Valens aquaduct 360.

Stadhuis Istanbul 1953 architect Nevzat Erol.

Voormalige Cibali tabaksfabriek.

Bulgaarse kerk van gietijzer 1898 constructeur Hovsep Aznavur.

voor beeldende kunst. Hij doet dat op rigoureuze, doch smaakvolle wijze. De uitzinnige, grove staalconstructies blijven staan en waar nodig, plaatselijk gecoupeerd t.b.v. het nieuwe gebruik. Een nieuwe staalconstructie wordt toegevoegd om de invullingen te dragen. De oorspronkelijke regelruimten blijven gespaard en die hebben die speciale sfeer van het onbegrijpelijke, want beeldschoon in hun verval en wat werd hier toch geregeld via al die meters? De dubbele gevel van het museum is interessant en het



licht van buiten wordt er heel mooi door gefilterd. Van binnenuit lijkt het uitzicht op een uitvergrote digitale foto van lang geleden. Een mevrouw van het architectenbureau is bij ons en vertelt hoe e.e.a. tot stand is gekomen. Als compensatie voor de gestrengheid is daar het cafetaria, waarvan het interieur uitbundig is vormgegeven, geen stoel is gelijk aan de andere. Op een bankje gezeten bespreken we de indrukken van de afgelopen uren en zien daar de

naar mijn mening (voorlopige) oplossing voor de hoofd-  
doek, boerka of wat dan ook: de muts, met dank aan Youp van 't Hek.

In een faculteitsgebouw krijgen we een broodje (lunches zijn er deze reis niet bij) en wachten uitgebreid op de dekaan, die eindelijk zijn hoofd om de deur steekt om te zeggen dat hij niet komt. Wij proppen onze broodjes naar binnen en gaan weer verder met de bus.



## DAG 2 19 oktober 2007

Eyüp Fez fabriek 1826 nu cultureel en sociaal centrum.

Santral Istanbul voormalig Silahtaraga krachtcentrale verbouwd tot energiemuseum, universiteit en centrum voor hedendaagse kunst (*adres: Silahtaraga Mah. Kazim Karabekir Ca. No.1, Eyüp*), 2007 architecten Nevsat Sayin, Han Tümerterkin, Emre Arolat. Coördinatie Ihsan Bilgin.

Sütlüce slachthuizen 1923 herontwikkeld door architect Eruzun als een cultuur- en congressentrum.

Koç Industrieel Museum, Sirket-i Hayriye scheepswerven 1861. Oude ankerfabriek 1703-30.

Verlaten Gouden Hoorn scheepswerven Taskizak, Camialti, Haliç

### De dag van de 'hot issues'.

De bus rijdt na de lunch in noordelijke richting langs de Gouden Hoorn, de zijarm van de Bosporus die al vanaf de oudheid een prachtige natuurlijke haven vormt. Gids Orhan wijst op het voormalig slachthuis-terrein aan de overkant dat nog in ontwikkeling is. Ontwikkelen betekent veelal het bouwen van appartementen in hoge dichtheid. De ontwikkelaar ging failliet en de stad Istanbul probeert er nog wat van te maken. Het eerste van de 'hot issues' van deze middag. Istanbul explodeert, en de druk op de grond en het vastgoed zijn niet in de hand te houden. Hij benadrukt nog eens dat de stad in 1973 slechts 3 mln inwoners had, nu 15!

Langs de oevers zijn vanaf de 16e eeuw scheepswerven gevestigd geweest. Tot 1991. Toen startte de grote schoonmaak. Letterlijk, met maatregelen om het vervuilde en stinkende water weer helder te krijgen. En figuurlijk door met één armzwaai de vele scheepswerfjes weg te saneren. Er werd een nieuwe brug aangelegd. Volgens Orhan heeft aannemer HochTief samen met de gemeentepolitiek opzettelijk zijn nieuwe brug door z'n fundering laten

zakken ... negen jaar bleven de werven die achter die brug lagen afgesloten van de Bosporus. De enkele bedrijven die overleefden, werden verplaatst naar het noorden van de Bosporus. Een issue dat al danig is afgekoeld.



Ons volgende doel is de renovatie van een pand naast de Galata Tower. De sympathieke architect Han Tümerkin ontvangt ons en we lopen de bouw op. Eerst naar een huis, waar door een weldoener appartementen voor 'artists in residence' worden gemaakt. Een ontwerp dat vooral charmeert door ten eerste de hangende tuinen van de fransman Patrick Blanc in de lichtschaft achter de achtergevel,



ten tweede door de bestaande klassieke gebogen hardstenen trap en daarvandaan het (nu nog) open doorzicht over de diagonaal naar de voorgevel. Vanaf het dakterras een subliem uitzicht op de Bosporus. Dan verplaatsen we ons naar een al gereed gebouw van dezelfde architect, een

superluxe kledingwinkel. Strakke spanplafonds doen het mooi met de uplighters, de installaties zijn beeldschoon weggewerkt. Maar het mooist zijn de minuscule tekeningetjes op de schoonbetonnen wanden! Geen hot issue, maar wel schokkend is de tentoonstelling van foto's van te vondeling gelegde babies. Zijn het toch poppen die kunstig tussen straatafval gefotografeerd zijn?



## DAG 2

### 19 oktober 2007

15e tot 20e eeuw.

Bilsar gebouw kantoor, showroom en galerie 2005.

Söktas gebouw, kantoor en showroom 2007.

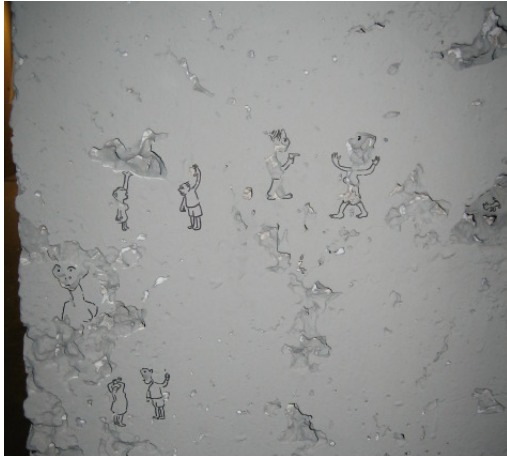
Saray complex, kantoor-, shopping- en entertainmentcentrum.

Eczacıbasi-familie, gastenverblijf en galerie 2007 architect Han Tümertekin.

Taksimplein jaren '30 stedenbouwkundig plan Henry Prost. (Orhan vertelde mij na zijn lezing in de Academie van Bouwkunst dat het nooit een echt plein is geworden o.a. door de vele buslijnen die daar vertrekken.)

Atatürk Cultureel Centrum 1946-'69 architect Hayati Tabanlıoğlu.



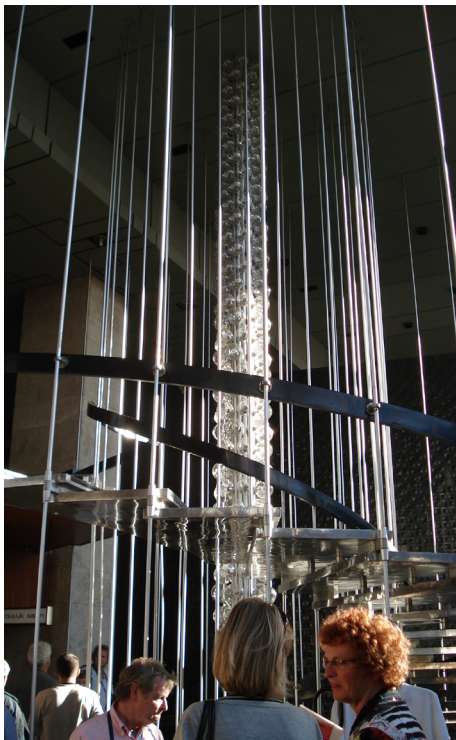


## DAG 2

### 19 oktober 2007

Wijk Gümüssuyu.  
Duits consulaat 1877.  
Highrise Park Hotel Ruin 1989 architect Serdar Sipahioglu (In 1993 zijn de 33 verdiepingen afgebroken tot 22 verdiepingen).  
Tüten appartementengebouw 1936 architect Adil Denktas.  
Üçler appartementengebouw 1935 architect Seyfi Arkan.

Rit door de Maçka-vallei.  
Transformatie van een beveiligde paleiszone naar een publiek park voor cultuur en kunst.  
Sport- en tentoonstellingscentrum 1949.  
Openluchttheater 1946-'47 architect Nihat Uysal.  
Dolmabahçe stadion 1947 Vietti Violi, Fazil Aysu, Sinasi Sahingiray.  
Atatürk bibliotheek 1973 architect Sedad Hakki Eldem.



Dan door naar het Atatürk Cultureel Centrum op het Taksim plein, dat in de nabije toekomst gesloopt dreigt te worden. Het 60'er jaren gebouw van architect Tabanoglu heeft, ondanks de lange bouwtijd - 20 jaar - een emotionele kwaliteit voor de bewoners van Istanbul, omdat het de nieuwe tijd vertegenwoordigt. Het Taksimplein is de poort naar de nieuwe stad, en dit gebouw vormt een belangrijke (niet de hoogste) wand van het plein. Een nadrukkelijk openbaar en wereldlijk gebouw. Men noemt het Cultureel Centrum de 'tempel van de Republiek'. Wij horen er Verdi klinken.

Architectonisch is het gebouw lid van de internationale familie cultuurgebouwen: Helsinki Aalto - aula Delft Van den Broek & Bakema. Er zitten mooie details in (wandtegels) maar de ruimtelijkheid overtuigt mij persoonlijk niet. En die glimmende trap in de hal is gewoon afschuwelijk.

Ook dit is een politiek heet hangijzer. Er moet snel iets gebeuren. Voorstanders van sloop vinden argumenten in de grote renovatiebeurt die nodig is, en in onderzoeken die moeten aantonen dat het gebouw niet aardbevingproof is. Zo lust ik er nog wel een paar, er zijn duizenden gebouwen niet aardbevingproof.

Voorstanders van behoud zullen er een harde dober aan hebben. De stad Istanbul lijkt zichzelf elke 10 jaar te vernieuwen - waarom zou dit gebouw ontsnappen?

In de wijk Pera even na het Taksimplein vergapen we ons aan de ruïne van het Highrise Park Hotel - nu een parkeergebouw - dat 6 verdiepingen lijkt te hebben, maar bij nadere beschouwing met nog 6 de steile helling in duikt. De bovenste 21 van de 33 verdiepingen zijn na de bouw direct weer gesloopt. Het gebouw bleek een verwoestende werking te hebben op de skyline van de stad, gezien vanuit de Bosporus. Het stadsbestuur greep in, en kon op basis van een verkeerd afgegeven bouwvergunning sloop van die 20 verdiepingen afdwingen. De eigenaar exploiteert in het casco nu doodleuk een parkeergarage.

De vastgoedmarkt is onnavolgbaar exploderend. Iedere centimeter werkt als een verbubbelaar. Je kunt je dus wel wat leegstand veroorloven. Dezelfde eigenaar focust nu op de haven, waar hij cruise-terminals wil aanleggen. Een aantal mensen (de architectenbond) vreest een onwenselijke schaalvergroting van de Bosporus-oevers.

De grond in Istanbul is tot de 50'er jaren nooit privaat bezit geweest. Je komt met een plan en het stadsbestuur besluit of je de grond op basis van dat plan in gebruik mag nemen. Maar Hilton Hotel was de eerste die het eigendom opeiste - en kreeg. Daarna was het hek van de dam. Er wordt inmiddels volop gespeculeerd, zelfs met de agrarische gronden die met die bestemming aan boeren zijn



verkocht. De stad heeft het niet in de hand kunnen houden. Deze grondpolitiek, en het ontbreken van enige stedebouwkundige planning verbluft ons allen.

Tenslotte bezoeken we de universiteit, de faculteit Architectuur, in één van de zeven oude 'barracks', een classicistisch gebouw waar ooit de militairen gevestigd zijn geweest. Waren we eerder bij de topopleiding Architectuur en Vormgeving (vergelijkbaar met het Berlage-instituut), nu zien we een gewone faculteit. Met de bekende vormstudies, de schotten met plannen, de presentatie van stu-

dententontwerpen die juist gaande is. Het valt mij op dat 80% van de studenten vrouwen zijn. En 100% van de (vier) docenten die we er zien. Dat laatste wijt onze contactpersoon, docente en tevens ontwerper van een schooltje dat we de volgende dag gaan zien, aan de beroerde salariering. Waarom er zoveel vrouwelijke studenten zijn weet ze niet.

We sjokken naar het hotel. Zoveel hot issues gezien dat we snakken naar een koel biertje.

## DAG 2 19 oktober 2007

Hilton hotel 1953 architect SOM/  
Eldem.

Süzer Plaza 2001 architect Ercüment Gümruk, Murat Itler, Doruk Pamir (illegale hoogbouw, bekend als Gökkafe, dat o.a. onderdak biedt aan het Ritz Carlton. Meest besproken landmark in de stad.)

Tesvikiye gebouwen:  
Italiaanse ambassade 19e eeuw  
architect Giulio Mongeri.  
Maçka Palas woongebouw 1922  
architect Mongeri.  
Izmir Palas 1925 architect D'Armi.  
Reasürans kantoorgebouw (adres:  
*Tesvikiye Caddesi.No. 43-57, Tesvikiye*)  
1987 architect Hadi/Hadi.

ITU: bezoek architectuur faculteit.





Kaiser-Wilhelm fontein, Hippodroom



4. Vakif Han (nu hotel)



Postkantoor



contreforten Haya Sofya



Houten huizen



Peter, Wessel en Johan



Raadszaal van het stadhuis



Interieur Bulgaarse kerk



Interieur Bulgaarse kerk



André en Corien



Technische Universiteit - lokalen



Santral Istanbul - centrum voor hedendaagse kunst



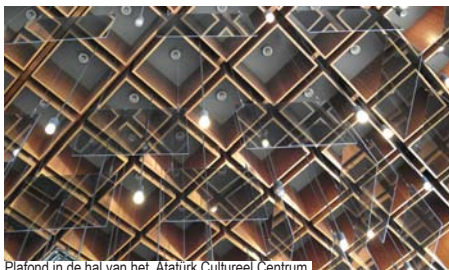
Highrise Park Hotel ruïne



Interieur toekomstige bibliotheek



Sumahan hotel en restaurant Kordon



Plafond in de hal van het Atatürk Cultureel Centrum



Interieur Santral Istanbul - Energiemuseum



Oever Bosporus

## Verslag Otto van Dijk

Op de derde dag vertokken we naar de wijk Besiktas en bezochten als eerste het Maritiem Museum aan de oevers van de Bosporus. Het museum is op dit moment nog gehuisvest in een oud gebouw. De hoofdentree werd benaderd via de tuin, die ruimschoots bezaaid was met oorlogstuig en opmerkelijk tussen dit wapentuig een in slagorde opgestelde reeks bustes van ongetwijfeld bekende sultans. Tussen de Bosporus en het bestaande gebouw bestaat het plan op een redelijk groot gedeelte van genoemde tuin nieuwbouw c.q. uitbreiding te realiseren waardoor het nieuwe museum een nieuw gevefront krijgt aan de Bosporus.

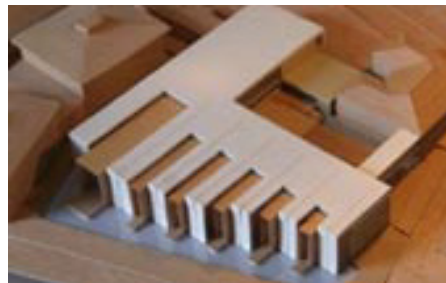
We werden ontvangen door een jonge architect, Mehmet Kütükçüoğlu, die op zeer charmante en ontspannen wijze ons de nieuwbouw probeerde uit te leggen vanaf het kleine scherm van de laptop. Deze architect werd geboren in 1967 in Brug Zwitserland en volbracht ook zijn architectuurstudies in Zwitserland.

Voordat hij zijn eigen bureau in 1996 startte in Istanbul werkte hij bij pretentieuze bureaus zoals: Ca-

latrava, Gehry en Johnson en Favaro, afwisselend in Zwitserland en in de Verenigde Staten.

Zoals gezegd bracht de weigerende beamerapparatuur het gezelschap al op de derde dag noodgedwongen dicht(er) en gemoedelijk bij elkaar. Hoofdzakelijk op de grond gezeten werd men geconfronteerd met het ontwerpconcept. Dit concept bestaat uit 7 stuks smalle dichte volumes, waarvan de maat is gebaseerd op de lengte en de breedte van de roeisloepen, afgewisseld met smalle transparante tussendelen. De schuinsverlopende voor-gevel geeft maat aan de in lengte verschillende roeisloepen. Door de transparante tussendelen is vanuit het gebouw tussen de roeisloepen contact met de Bosporus mogelijk. In een veel bredere transparante zone is de hoofdentree voorzien.

In het bestaande gebouw is een opmerkelijke ver-



zameling 'sultans barks' aanwezig. Houten roeisloepen in allerlei maten, meestal ter breedte van twee roeiers. De boten zijn afgewerkt met prachtig houtsnijwerk en vaak voorzien van een prachtige overhuvende en met gordijnen behangen 'hut' voor de sultan en zijn gevolg. De grote forse roeiers dragen een rode fez (model Tommy Cooper!!) en hebben vaak een zwarte zeer lange overweldigende ietwat afhangende snor. Dus stel je eens voor: tussen de wuivende gordijnen had de sultan en zijn geliefde, gelegen op een overdadige hoeveelheid kussens, zicht op de zich enorm inspannende roeiers met hun op de golven meedeinende genereuze zwarte snorren. Op deze wijze de prachtige wateren rondom Istanbul beroeiend moet op zich al een belevens zijn geweest.

Daarna vervolgde de excursie de boorden van de Bosporus naar de wijk Ortakoy. Naast een prachtige moskee werden we verrast door de rijzige ruïne van het Esmepaleis van de prinses van de sultan uit 1875.

Esme was een Ottomanprinses die haar optrekje rechtstreeks aan de oevers van de Bosporus had van waaruit zij uitzicht had op heuvels, het Aziatische deel van de stad. In 1975 werd het paleis door brand verwoest. De romantische ruïne werd in opdracht van de Marmara-hotels in 1990 omgeturnd tot een partycentrum dat zowel vanaf de stadzijde als de waterzijde ontsloten werd. Aan de oevers van de Bosporus werden daartoe een groot met natuursteen geplaveid terras en lager gelegen houten aanlegsteigers aangelegd.

De architect Gökhan Avcioglu had het gevelkarkas ont-  
daan van alle binnen- en buitenstucwerken en ook de raamkozijnen, die mogelijk door de brand waren verwoest, werden uit de gevelopeningen verwijderd. Dit resulteerde in een prachtige en krachtige bruinrode ruïne met dikke muren in een niet 'schone' baksteenbetselseling met zeer ruime kalkvoegen. Het volume bestond uit drie bouwlagen met kap met over alle bouwlagen rijzige identieke verticale openingen met een zeer smalle penantvoering. Door deze smalle penantvoering en ritmering was het oorspronkelijke volume van het paleis al transparant te noemen waardoor



## DAG 3 20 oktober 2007

*Gids Orhan Esen*

Excursie langs de kust en over de heuvels van de Bosporus-vallei.

Maritiem Museum in de wijk Besiktas 2007 architect Mehmet Kütükçüoglu.

Esman Sultan Paleis 1875 (verwoest door een brand in 1975) Invisible Box 2003 architect Gökhan Avcioglu.

Bezoek aan het bureau van Emre Arolat.  
Presentatie van het werk door Gonca Çirakoglu (partner van het bureau).

Bezoek aan de wijk Levent en Maslak.

de prinses ongetwijfeld een grote zichtrelatie had met de Bosporus en haar overweldigende overzijde. De afwezige kap werd ongetwijfeld door de brand verwoest waardoor het hoge binnenvallende licht de ruïne nog ruimtelijker en meer erfahrbaar maakte door de aanstraling van de gevels aan de binnenzijde van het paleis.

De prachtige metselwerktextuur werd binnen in de ruïne door de architect voorzien van een 'onzichtbare glazen transparante box'.

In de dagsituatie was dit glazen volume vanaf de buitenzijde door de oorspronkelijke gevelopeningen nauwelijks waarneembaar door een zorgvuldige positionering van vloeren en dak, en door de ruime spouw en brede terugplaatsing van de glazen box t.o.v. de binnenzijde van de ruïnegevels. In de avonden zal door de verlichting ongetwijfeld een andere beleving ervaren worden. Een fraai schouwspel te zien door de dikke muren: een feestende meute met in hun midden de jubilaris of het bruidspaar, het dansen in deze spookachtige ruïne.

Op zich is dit concept heel sterk en spannend te noemen daar van binnenuit de partygangers binnen het spanningsveld oud/nieuw blijvend worden geconfronteerd met de historie van de 19e eeuwse



ruïnerestanten. De transparantie van dit concept werd echter redelijk geweld aangedaan door de gedrukte beganegrond en door de grote hoeveelheid constructies in hoogglans verchroomde uitvoering, waardoor de ruïneachtige historische overblijfselen een zeer grote concurrent kregen. Op de verdieping was deze transparantie veel optimaler. De hoeveelheid constructie acceptabeler, doordat de ruimte, twee bouwlagen hoog, veel rijziger werd. Het interieur en de meubilering oogden heel vervelend en de rode tapijttegels waren redelijk gênant te noemen. Dit deed geen recht aan het ontwerpconcept. Hierdoor werd de overgang naar het fraai betegelde buitenterras nauwelijks overtuigend.

Het niet vindbare toilet in de kelder had de vorm van een schijndeur voorzien van een (opgelijmde?) bemetseling. De kalkvoeg had een nagenoeg zelfde breedte als de steendikte. Helaas werd deze insteek om 'zeep geholpen' doordat de lagenmaat en het steenverloop op de deur niet overeen kwam met het naastliggende metselwerk. De schijndeur verloor helaas daardoor gedeeltelijk zijn betekenis door de 'Turkse slag' van bemetselen. Hierdoor was het toilet toch nog enigszins te traceren, ook al was er geen deurkruk te vinden op het draaiend metselvlak.

De lunch- en middagpauze werd op een prettige en aangename wijze gecombineerd met een

bezoek aan het kantoor van de Turkse 'stararchitect' Emre Arolat. (Een van de architecten van het schitterende ingetogen museum voor moderne kunst op het Santral Istanbul, het voormalige terrein van de energiecentrale).



Deze in 1963 geboren Turkse architect heeft zijn opleiding genoten op de Mimar Sinan universiteit, architectuurfaculteit. Al vanaf 1987 heeft hij gewerkt op diverse eigen bureaus in Istanbul. In 2004 heeft hij het huidige bureau Emre Amrolat Architects opgericht. Hij is een van de belangrijke stichters van de afdeling architecture design op de Bigli University waar hij nog steeds werkt als studio instructor. Vele internationale architectuurprijzen heeft hij in de wacht gesleept en is dus binnen het vakgebied de wereld overgetrokken.

Het kantoor zag er geheel westers, transparant open en uitnodigend uit, en was net als zovele westerse bureaus geheel voorzien van computers aan lange dissen in één ruimte. Voornamelijk door de pittige, bescheiden en deskundige medewerkster van deze architect werden ons een aantal projecten getoond waarvan een aantal woningprojecten de dagen erna werden bezocht. De westerse fotogenieke architectuur highlights uit de gehele wereld waren regelmatig terug te vinden in de vele architectuurprojecten van het bureau. Helaas was het minimaal bespeurbaar of een eventuele studie- c.q. zoektocht naar een moderne vertaling van eventuele Turkse c.q. Istanbulse roots plaatsvond. De westerse architectuurvertaling en opvatting, en de samenwerking met vele ontwikkelaars in Istanbul had ook hier zijn weerslag gekregen. Van vele projecten werden interessante architectuurstudies gemaakt d.m.v. allerlei studiemodellen en maquettes in de diverse ontwerpstadia. Alle prestigieuze architectuurtijdschriften waren dan ook allemaal aanwezig naast de vele architectuurboeken.

### DAG 3 20 oktober 2007

Kanyon, winkelcentrum, kantoren en appartementen (*adres: Buyukdere Caddesi No. 185, Levent*) 2006 architect Tabanlıoğlu.

ITU technische universiteit van Istanbul (*adres Central Campus: Ayazaga Kampusu, Maslak*).

ITU Teknokent kantoren architect Cem Altun.

Centrum voor onderzoek naar aardbevingen 2002 architect Murat Kader.

Nieuwe bibliotheek 2008 architect Mine Inceoglu, Hüseyin Kahvecioglu.

Rectoraat 2007 architect Mine, Necati en Arda Inceoglu.

Süleyman Demirel centrum 1998

## Kanyon, shopping center

### Central Business district Levant-Maslak

Aangekondigd als een 'stad in een stad', een menging van o.m. wonen, werken (kantoren), winkels, restaurants en theater, riep dit project hoge verwachtingen op na de eindeloos zich herhalende uitbreidingen in het noorden van het Europese Istanbul die wij tot dusverre hebben gezien.

De hoofdarchitect, Jon Jerde van De Jerde Partnership uit Venice California, wil met zijn projecten nieuw leven inblazen in bestaande en nieuwe gebieden met als gevolg sociale en economische groei.

AetA bezocht van hem in het begin van de jaren negentig (vorige eeuw) HORTON Plaza in San Diego, een spectaculair winkelgebied midden in de oude stadsstructuur ontwikkeld dwars door de bestaande blokkenstructuur en verknoot met het omliggende stratenpatroon. Kenmerken: routes op verschillende verdiepingen samen met een intense menging van winkels met andere functies. De straat werd theater en winkelen was voortaan entertainment. Dit werd mede versterkt door de uitgesproken postmoderne

vormgeving van de winkelfronten. Dit is recentelijk in Rotterdam dunnetjes overgedaan in de Beurspassage, een project ontwikkeld in samenwerking met Pi de Bruin.

Dit type projecten vindt later ook plaats in suburbane gebieden. Het zijn vooral op zich zelf staande projecten die een afgesloten wereld vormen als nieuwe karakteristiek voor die locatie. Tot deze ontwikkeling behoort het KANYON project.

Geopend in 2006 is hier sprake van menging van woningen, kantoren, winkels, restaurants en entertainment. De separate 25 verdiepingen hoge kantoortoren en 179 terrasvormige woningen met uitzicht op het beneden liggende winkelgebied flankeren het complex. Als verbindingselement bevindt zich hieronder het vier lagen hoog winkelcentrum in de open lucht over de volledige lengte van het project in de vorm van doorgaande curves met diverse beveiligde toegangen die aansluiten op de omliggende straten en het daaronder gelegen nieuwe METRO station. De diverse winkelpromenades zijn onderling met bruggen verbonden met zicht op de kantoren, woningen en winkelstraten. Centraal bevindt zich een straattheater, vanuit elke richting te beleven. Op de begane grond stroomt wat water bedoeld als een canyon door het project die de rondingen volgt alsof deze zijn uitgesneden door dat water. Deze bochten kenmerken ook de kantoortoren met







de daaruit voortkomende karakteristieke werkruimtes op elke verdieping.

De vormgeving van de winkelfronten is ondergeschikt gehouden aan de totale lay-out. Het architectonische beeld richt zich daardoor in de eerste plaats op het totaal, en dan nog vooral op de vormgeving van de telkens verspringende winkelstraten op de verschillende niveaus. Individuele accentuering van de diverse winkelunits komt sporadisch voor. Er is dus sprake van een essentieel verschil met eerdere projecten van Jon Jerde.

Gezien de onuitwisbare ervaring die wij vijftien jaar geleden hadden in California vraag ik mij af of het oorspronkelijk succesvolle concept bestand is gebleken ook als recept te dienen in suburbane omgevingen. In mijn ogen was daarom, ondanks de hoge verwachting, dit bezoek ronduit teleurstellend. Het concept is verworpen tot een commercieel item. Het ontbreken van stedenbouwkundige context, de afstand tot woongebieden, de gebrekkige bereikbaarheid (altijd files) en het hoge prijsniveau van de overwegend westerse (merk)artikelen dragen hier niet bij tot het zo gewenste winkelen als entertainment.

Eén dag eerder bezocht ik de Grote Bazaar in het oude centrum van Istanbul. Dit complex, intens verweven met de omliggende stadsstructuur, illustreerde weer eens dat een ijzersterk stedenbouwkundig concept het altijd wint van een (hoe virtuoos soms ook) bedachte architectonische invulling.

## DAG 3

20 oktober 2007

architect Ugur Erkman, Hasan Sener.

Centrum voor genetisch onderzoek 2003-'07 architect Gülsün Saglamer, Meltem Aksoy, Pelin Dursun.

Dr Sedat Üründül Kindergarten 1997-'99 architect Gülsün Saglamer, Meltem Aksoy.

Dr Natuk Birkan basisschool 2002 architect Selim Velioglu.

Elginkan Lisesi middelbare school 2005 architect Selim Velioglu.

Borusan expositiegebouw van BMWdistributeur 2001 architect Gökhan Avcioglu (niet bezocht).

Boottocht naar Sumahan Hotel in Cengelkoy aan de Aziatische kant

### Dr. Natuk Birkan basisschool

Een heerlijk project in de heuvels nabij de Technische Universiteit van Istanbul. De niveauverschillen in het terrein zijn in de verschijningsvorm van het complex doorgevoerd op alle lagen. Je kunt door de school, om de school alsmede over de school lopen. Vanuit de leslokalen geniet je telkens een ander spectaculair uitzicht. Gebouwd tussen 1999 en 2002 was het budget nog zodanig dat een grote centrale hal met trappen de diverse ruimten konden verbinden waardoor extra helderheid ontstaat in de interne organisatie van de diverse functies. Samen met de later gebouwde Elginkan Middelbare school (2002/2005) zijn deze scholen gebouwd ten behoeve van de kinderen van de academische en administratieve staf.



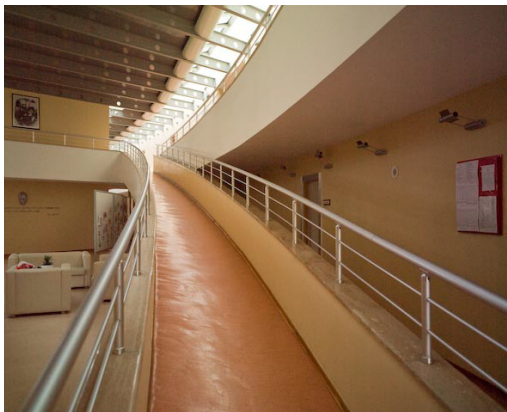
### Dr. Sedat Üründül Kindergarten

Eveneens gesitueerd binnen de ITU Campus. De architecten Gülsün Saglamer / Meltem Aksoy hebben met veel liefde dit kinderopvangcentrum gerealiseerd. Vides, hellingbaan en trappen verbinden de twee bouwlagen. De overwegend okerachtige kleur is door het gehele project toegepast en geeft eenheid aan het gebouw.

### Boottocht over de Bosporus

Je vraagt je af of de prachtige villa's aan de Bosporus van enige betekenis zijn op de recente architectuur van Istanbul. Opvallend is in ieder geval dat een grote kloof is ontstaan tussen de historische en de actuele architectuur in dit gebied. De hedendaagse projecten neigen heel sterk naar een internationale architectuur met weinig of geen relatie met het verleden. Recente gebouwen zijn daardoor uitwisselbaar geworden en niet meer karakteristiek. Turkije is blijkbaar al helemaal westers.





### **Sumahan Hotel in Cengelkoy**

*het Aziatisch deel van de Bosporus*

Een buitengewone ontmoeting met Mark en Nedret Butler. Zij zijn beide architect en hebben met hedendaagse vormgeving van een vervallen fabriek dit design hotel gemaakt. Direct gelegen aan het Aziatische deel van de Bosporus kijken alle kamers, met slapen op de entresol, direct op het water uit. Het stadscentrum is direct per ferry bereikbaar. Een oase in het drukke Istanbul.

Aan de straatzijde is het gebouw één laag hoog. Het terrein loopt naar de Bosporus af. Een trap en glazen lift verbindt de receptie aan de straatzijde met de lobby met bar en terras aan de waterkant. Alle kamers liggen aan een corridor parallel aan de tuin en het water waardoor zij allen op het water konden worden georiënteerd.



### **Kordon restaurant**

Dit aan het hotel grenzende restaurant is eveneens ontworpen door Nedret en Mark Butler. We hadden het voorrecht dat de CUBA boys hier ons uitnodigde voor een diner.

Na het uitstekende voorgerecht hebben we met ons dertigen één reuze vis gegeten, gevangen in de directe omgeving van de Bosporus.

De vis werd in zoutdeeg gegaard en na het openen van de korst geflambeerd.

Een delicatessen.

Bedankt CUBA boys.

## **DAG 3**

**20 oktober 2007**

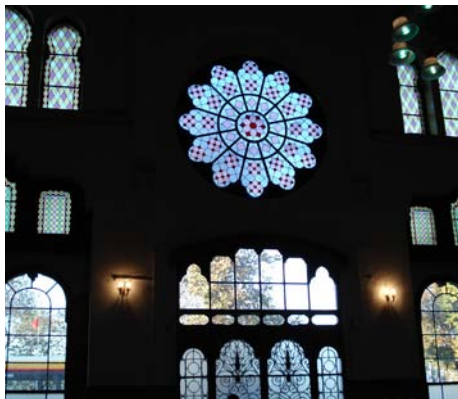
van de Bosporus.

Gesprek met Nedret en Mark Butler.

Diner in het Kordon restaurant.

## Anatolië

Geen mooi weer meer. Dag 4 begint met regen en met de gelukkige constatering dat, "bus poreus", niet het geval is. Dit is belangrijk want voor de tocht aan de overkant van de Bosporus door het Aziatische ofwel het Anatolische deel van Istanbul moeten bijna 200 kilometers worden afgelegd. De vele busuren worden door stadshistoricus Orhan benut voor het geven van colleges met verschillende te behandelen onderwerpen.



## Stadssilhouet

Van de 13 miljoen inwoners van Istanbul wonen er 5 miljoen in Anatolië en doordat het bebouwde oppervlak van Istanbul er groter is dan aan de Europese kant spreekt Orhan over de "lower density part". Als wij rijden over de lange, de twee stadshelften verbindende brug over de Bosporus vertelt Orhan hoe net als het oude schiereiland met de Haya Sofia en net als het nieuwere stadshart met de Galatatoren het oostelijk centrum een karakteristiek stadssilhouet heeft doordat er drie grote gebouwen met torens staan: het oude treinstation, de carrévormige kazerne en de medische school. Pas later op de dag, als het weer is opgeklaard en wij per boot weer naar Europa varen, kunnen wij zien wat Orhan bedoelt.

## Meisjesschool

Bij onze eerste uitstap met paraplu's en lopend door modderige plassen bezoeken wij de Uskudar Amerikaanse Academie voor welgestelde meisjes, waaronder vroeger ook Orhans moeder. Engels is er de voertaal en wat de architectuur betreft is de gewaarwording interessant dat de foto's uit Evy's itineraire een veel mooier beeld oproepen van de Huntington Hall dan wij in werkelijkheid aantreffen. Orhans college over onderwijs in Turkije laat ons inzien hoe met de oorspronkelijke christelijke monnikenscholen de elite van de republiek westelijk georiënteerd werd opgevoed.



## Piazza

Via de interior perifi road belanden we, na vele buurten en boomtowns gepasseerd te hebben, rond lunchtijd bij het ultra-moderne Meydan winkelcentrum. Vlakbij het verkeersknooppunt van de Umraniye snelweg is hier gebouwd voor Ikea en veel andere megastores. Het merendeel van de verkooppuimtes bevinden zich onder hellende dakvlakken waarvan een aantal zodanig beplant zijn en beloopbaar zijn gemaakt dat het geheel er behoorlijk landschappelijk uit ziet. Mij deed de wandeling naar een van de toppen denken aan de duinen bij het Noorderstrand bij ons in Scheveningen. Oorzaak van de intense ruimtelijk beleving is dat er genoeg van die daken gemaakt zijn om er een gevoel van ertussen bevinden te kunnen ervaren; heel anders dan het grasdak van de bibliotheek TU-Delft. Niet alles is al helemaal af. Nauwelijks een maand geleden is de Meydan (Turks voor piazza) voor het publiek geopend. Het ontwerp is van FOA, een architectenbureau dat gevestigd is in Londen en New York. Dat deze publieke ruimte goed bewaakt wordt en dat je er niet mag fotograferen, zoals Orhan ons vertelt, heb ik niet gezien.

## Modern wonen

Niet meer hongerig omdat op de Meydan we allen ook wat hebben kunnen eten, vervolgen wij onze tour door de metropool met een bezoek aan de Evidea residentie. We weten er al van door de powerpoint presentatie eergister bij Emre Arolat Architects. Ons wordt uitgelegd dat in een gemeenschap met een hek je als groep niet moet



## DAG 4 21 oktober 2007

*Gids Orhan Esen*

Excursie naar de Aziatische kant van Istanbul.

Huntington Hall Üsküdar Amerikaanse academic 2001 architect Erginoglu, Çalislar.

Meydan winkelcentrum voor de individuele lunch bij de Ümraniye afslag van de snelweg (*adres: Cakmak Mahallesi Tepeustu Mevkii*) 2007 architect FOA.

Evidea woningbouwproject 2004-'06 architect Bilgin, Sayin, Arolat.

Busrit langs enkele projecten: Modoko meubelboulevard architect Dudullu.

uitwaaiëren omdat je er te gast bent. We gedragen ons. Met schijfvormige bouwvolumes (slabs), een voor Istanbul, met al zijn urban villa achtige blokjes, nieuwlichterige typologie, is er een groot megablok geformeerd. In de binnenruimte tussen de schijven is het aangenaam toeven; hier worden wij ontvangen door een medewerkend architect van het team dat aan dit project gewerkt heeft. Bij het zwembad bij het clubhuis van de woongemeenschap krijgen wij van deze vakman al het cijfermateriaal waarom gevraagd wordt. Ondertussen kunnen wij de ruimte waarin wij ons bevinden op ons in laten werken en trachten te analyseren hoe het komt dat het er werkt: de ruimte is goed groot; blokken staan goed ver uit elkaar; het gestrooi met kleurtjes en balkons in de gevels zorgt goed voor een indifferente achtergrond voor de tuin; de taluds als overgang van de tuin naar de bouwblokken zorgen er goed voor dat de privé buitenruimtes uit het zicht liggen.

### **College volkshuisvesting**

Orhan, de schrijver van het boek "selfserving city", weet veel van hoe in Istanbul de volkshuisvesting zich heeft ontwikkeld en hoe het heden ten dage reilt en zeilt. Hij legt het ons uit. Wij begrijpen van hem

dat oorspronkelijk in Turkije het land van niemand ofwel van iedereen is. Tot voor kort geoorloofd en nu gedogend komen boeren naar Istanbul om een stukje grond in beslag te nemen om er zelf een huis te bouwen. Informele, revisie stadsplanning betreft deze voor de overheid niets kostende methode. Bij elke verkiezing krijgen de nieuw ontstane buurten een deel van de nog ontbrekende infrastructuur als riolering, water en dergelijke.

De ontwikkelaars woningbouw behelst uitsluitend het aanbieden van behuizing in "gated communities". De essentie hierbij is dat er niet een huis wordt verkocht maar een bij de koper passende manier van leven. Tijdens de barBQ's, die in de verkoopcentra worden georganiseerd, vindt de clubvorming plaats en ook de stijl waarop de modelwoningen zijn ingericht bepaalt de keuze voor de woongemeenschap. Orhan benadrukt dat deze gang van zaken betrekking heeft op alle lagen van de bevolking en dus niet alleen de hogere prijsklasse. Het heeft ook niets te maken met veiligheid zegt hij.

### **Meubelcentrum**

En passant rijdt de bus door het Modoka centrum waar heel veel makers van meubels bij elkaar hokken. Een voorproefje van het fenomeen dat branchegenoten niet zonder elkaar kunnen, zagen wij een paar dagen eerder toen wij duizenden naaimachines aantreffen in een ander handelscentrum. Orhan legt

uit hoe dit op de middeleeuwen gilden gelijkende systeem voor de fabrikanten, de handelaren en de particuliere kopers een geolied marktmechanisme betreft.

### **Oosteinde Istanbul**

Wij moeten helemaal naar Tuzla waar de provincie Istanbul in het oosten ophoudt en waar na 1990 de voormalige Gouden Hoornse Scheepswerven zijn gevestigd en waar ook de Turkse Marine een gebouw heeft gerealiseerd met simulatieapparaten. Gezien de foto's denken wij dat dit gebouw van uitzonderlijke architectonische kwaliteit is. De architect is bereid gevonden om ons zijn werk te tonen. We worden wijzer en concluderen dat de afstand naar het gebouw toe zich niet goed verhoudt met wat we aantreffen.

### **Zeezicht-appartementen**

Via de kustexpresweg rijdt de bus ons richting de volgende bestemming. Op ongeveer honderd meter afstand van de door ons te bezoeken Narcity woongebouwen stopt de bus omdat de modderige helling voor een verstandige buschauffeur veel te glibberig lijkt om er terugkerend op naar boven te rijden. De woonblokken zien er spannend uit en er staat een architect op ons te wachten; we gaan dus zonder bus verder. De helling af te voet blijkt ook een hele tour. Een boer, die met zijn kinderen ons



glijdend gezelschap gadeslaat, hakt met zijn pikhouweel op het ergste stukje een provisorische trap.

We mogen het verkoopcentrum niet in alvorens we over onze modderschoenen de beschikbare plastic, weggooi slobkousen hebben getrokken. Binnen sturen de beeldschone dames van de makelaar ons naar de grote maquette van de helling met het zicht op de zee van Marmara en met welgeteld 23 stuks 5 tot 9-laagse bouwblokken. De verkaveling roept vragen op die moeilijk voor de jonge ontwerper van het bureau Nevzat Sayin zijn te beantwoorden.

We mogen de modelwoningen in. Die zien er goed uit. De woningbouwers onder ons verbazen zich over de economische haalbaarheid van de uitzonderlijke breedte van

## **DAG 4** **21 oktober 2007**

Sabiha luchthaven in Kurtköy  
2000 architect Fikirlier, Sahinbas  
(niet bezocht)

Tuzla, wijk van de scheepsbouw, na  
verdrrijving uit de Gouden Hoorn  
in de negentiger jaren.

Kartal regio, stedenbouwkundig  
plan van Zaha Hadid.

Narcity appartementengebouw in  
Maltepe architect Nevzat Sayin.

Boot naar de Prinsesseneilanden.



de appartementen. Binnenwanden dunner dan 15 centimeter komen we er niet in tegen. Ook in dit complex is de binnentuin mooi aangelegd. Middels open stroken in het tuindak valt er daglicht in de parkeergarage.

### Nostalgisch eiland

Via de kustweg brengt de bus ons naar de Bostanci pier vanwaar we de boot nemen naar Buyukada een van de zes Prinsessen eilanden in de zee van Marmara. Gelukkig is het nog net licht en kunnen we de sfeer proeven van de straten met de bewaard gebleven negentiende-eeuwse houten huizen die ruim voorzien zijn van balkons en overstekende zeldedaken.

### Terug naar Taksim

Niet verkeerd dat het weerzien met de bus vandaag niet meer plaats vindt maar dat we de ongeveer 25 kilometer naar ons hotel afleggen per openbaar vervoer. De lange boottocht en de rit door de tunnel per tandradaan lijken een ieder van ons goed te doen na het opdoen van zoveel uiteenlopende indrukken van dat uitgestrekte Istanbul aan de Aziatische kant.







**DAG 4**  
**21 oktober 2007**

## Verslag Tijmen Ploeg

Al vroeg in de ochtend worden we vriendelijk ontvangen, met thee en koek, in het centrum van Istanbul door mevrouw Aysen Ciravoglu en de heer H.H. Günhan Danisman.

Mevrouw Ciravoglu is assistent-professor van de Yildiz Teknik University en medewerker van de Chamber of Architects of Turkey, de heer Günhan Danisman is de vicepresident van de Chamber of Architects of Turkey.

Een deel van ons gezelschap hield het voor gezien, waardoor we en petit comité de presentatie bijwoonden.

In onze verwachting zouden veel Turkse architecten aanwezig zijn, wat in het geheel niet het geval was.

Mevrouw Ciravoglu zou naast het bedienen van de beamer een uitleg geven over de stad. Ze was echter de Engelse taal niet meester, waardoor de heer Günhan Danisman haar verhaal zou vertalen.

Het kwam erop neer, dat hij uitsluitend aan het woord was, en de taak van de assistent-professor werd beperkt tot het - nogal zwaar zuchtend - bedienen van de laptop/beamer.

We kregen een stortvloed van informatie over Istanbul

vanaf de 16e eeuw tot heden, waarbij het overgrote deel, zoals opbouw van de stad en de groei in hoogte, ons al meerdere malen was uitgelegd door onze onvolprezen gids Orhan.

De Chamber of Architects is in grote lijnen te vergelijken met de BNA (zij hebben ook regelmatig contact met onze BNA) maar met het grote verschil



t.o.v. onze bond is dat alle bouwprojecten aan deze Chamber worden voorgelegd. Hierdoor heeft de Turkse BNA de gelegenheid veel invloed uit te oefenen op het bouwproces. En dat doen ze dan ook, weliswaar vanuit de nogal conservatieve hoek.

Latere ontmoetingen met architecten in het veld maakten duidelijk dat niet iedereen even gelukkig is met deze Chamber. Het vermoeden rees dat deze Chamber deels de functie overnam van wat hier door monumentenzorg wordt verzorgd, nl. behoud van het bestaande!

Wat door (te) veel voorbeelden wel duidelijk werd is dat ook Istanbul zich op de wereldkaart wil zetten door het realiseren van extreme hoogbouw. Megalomane projecten, vooral in of tegen oud Istanbul, veelal gefinancierd door de golfstaten.

Er rolden diverse grote plannen uit de beamer waaronder enorme torens direct gelegen aan de Bosporus met aanlegplaatsen voor grote cruiseschepen. De consequentie van deze hoogbouw is een enorme bevolkingsgroei. En daarmee de - toch al door intensief verkeer verstopte - stad nog meer te belasten. En het huidige watertekort nog meer te vergroten.

Doordat de Chamber alle plannen ter beoordeling kreeg werd regelmatig actie ondernomen, bezwaar gemaakt tegen de voorgestelde plannen en vaak

aan de rechter (court) voorgelegd. Dit had soms succes, echter vaak ook niet.

In de besluitvorming neemt de politiek een grote bevoegdheid. Vaak op basis van oneigenlijke motieven wordt eenvoudig een wet vervaardigd uitsluitend voor één bouwwerk waardoor de Chamber zijn actie wel kon staken.

Een al eerder door Orhan genoemd project werd als voorbeeld genoemd nl. Atatürk Culture Center, dat door de politiek door middel van een wet zal worden gesloopt ten behoeve van een nieuwe moskee.

Wel werd duidelijk dat de vernieuwing niet of moeilijk tegen te houden was.

Grote architecten als Zaha Hadid en Norman Foster hebben reeds samenwerking met bureaus in de stad.

Al met al een zeer informatieve, en vermoeiende ochtend.



## DAG 5 22 oktober 2007

Lezing Turkse BNA (Chamber of Architects of Turkey).

Ontvangst Nederlands consulaat door Marco Hennis.

Kerk Antonius van Padua. Orgelconcert door Kees Volger.

## Verslag Wessel Reinink

Ons reisgezelschap wordt om 17:00 uur, na de nodige veiligheidsprocedures, ontvangen in het consulaat-generaal van Nederland, in het 'Palais de Hollande'. Dit inderdaad paleisachtige gebouwen-complex, gelegen aan de Istiklalstraat - je zou kunnen zeggen de Leidsestraat van Istanbul - is in 1859 door architect Barborini ontworpen. Het verving een houten gebouw. Onderdeel van het complex, dat in 1999-2002 voor 11 miljoen gulden is gerestaureerd (architect Nico van de Reijt) vormt de kapel, die al zo'n 300 jaar in Nederlands bezit is. Het is in deze kapel dat de consul-generaal Marco Hennis ons ontvangt. In een korte toespraak geeft hij uitleg over de geschiedenis van de gebouwen en de activiteiten van het consulaat-generaal.

De kapel - met kaal afgebikte muren en gewelf die muurwerk van Romeins-Byzantijns karakter vertonen - fungeert 's zondags voor diensten van de Anglican Church, onder leiding van een Zuid-Afrikaanse dominee, waarbij veel wordt gezongen. Een handvol landgenoten neemt ook deel aan de diensten. De kapel dient ook voor ontvangsten zoals die van vandaag. Voor grotere gezelschappen heeft het



consulaat-generaal de beschikking over eigen parlytenten die in de voorhof achter het aan de straat gelegen monumentale hek met het Rijkswapen kunnen worden opgezet. Bij onze aankomst hebben wij dit kunnen zien. In dit geval is het ter voorbereiding van de ontvangst van een handelsdelegatie onder leiding van de Haagse burgemeester Deetman. Er kunnen tot 170 personen worden ontvangen. Jaar-

lijks zijn het in totaal zo'n vijfduizend personen.

Wat doet het consulaat-generaal? Het is een 'visumfabriek' die per jaar 20 duizend visa verstrekt aan Turken die ons land willen bezoeken. Het verzorgt inburgeringsexamens voor immigranten. Nederlanders die in Istanbul gevangen zitten (nu twaalf in aantal) worden regelmatig bezocht waarbij gelet wordt op hun omstandigheden en de mate waarin hun rechten worden gerespecteerd. (Een bijzonderheid is dat de consul-generaal, die ook mag fungeren als ambtenaar van de Burgerlijke Stand, volgende week een huwelijk moet sluiten tussen twee gevangenen. De Wet schrijft voor dat er dan in de plaats van het gebruikelijke aantal van vier bij dergelijke uitzonderlijke omstandigheden zes getuigen aanwezig dienen te zijn!)

Het consulaat-generaal vervult een belangrijke rol bij de begeleiding van handelsmissies uit Nederland. Het gaat dan - en dat niet alleen bij officiële missies - om bemiddeling bij het zoeken van partners over en weer.

Er is anderhalve personeelspost voor Cultuur. Nederlandse kunstenaars (b.v. Mischa Mengelberg, Gustav Leonhardt) treden soms in Istanbul op. Er zijn festivals waarvoor men een functie kan vervullen. Hier is echter geen sturende rol voor het consulaat-generaal weggelegd. Cultuur, zo Marco Hennis, "vindt haar eigen weg" en kan niet vanuit het Palais Hollandais worden gestuurd. Wel hecht



hij aan de rol van makelaar op het gebied van cultuur.

Desgevraagd legt spreker uit dat het Nederlands Instituut in Turkije, het voormalige Archeologisch Instituut dat destijds - onder andere onder leiding van Dr. Kampman - onderdak had in het Palais Hollandais. Buitenlandse Zaken wilde er na de dure verbouwing huur voor vragen. Dit Instituut is nu verhuisd en woont in bij het (Turkse) Onderzoeksinstituut voor Anatolische Beschaving hier ter stede.

Het consulaat-generaal beschikt over een budget van anderhalve ton per jaar voor ondersteuning van Non-Governmental Organizations (NGO's) die onderzoek willen doen naar o.a. de stand van zaken rondom de mensenrechten in Turkije. Dit is officieel beleid van het Ministerie van BZ. Ook andersoortige onderzoeken, zoals naar het voorkomen van huiselijk geweld, naar de leefomstandigheden van homoseksuelen (subsidie voor aanmaak van voorlichtingsfolders), naar de rechten van religieuze minderheden (o.a. Syrische Orthodoxen) of naar weerwraak worden gesteund.

De vaak moeilijke discussies over beeldvorming over en weer tussen Turken en Nederlanders worden niet uit de weg gegaan. Een lastig probleem is de toepassing van art. 301 uit het Turkse Wetboek van Strafrecht betreffende de belediging van de Turkse identiteit vanwege de ruime marge van interpretatie. (Ik meen dat Orhan Pamuk ook daarmee is bedreigd, maar dat het Openbaar Ministerie de klacht heeft laten vallen. Het ging toen over de kwestie van de Armeense genocide. Dit wordt bevestigd door Marco Hennis.) De Europese Unie wenst dat dit artikel wordt geschrapt, wil Turkije volledig deelgenoot van haar worden.

Een ander voorbeeld van financiële steun: Een mimespeler, 'een soort Marcel Marceau uit een arme wijk', werd geholpen bij een project waarbij arme kinderen pantomimoles kregen. Dit risicovolle subsidieproject liep goed. De slotuitvoering in de balzaal van het Palais de Hollande trok de belangstelling van de ooms en tantes van de kinderen. Ze waren tot tranen toe geroerd.

**DAG 5**

**22 oktober 2007**

Bij de discussie die na de inleiding volgde kwam naar voren dat de Europese Unie in Istanbul alleen een informatiebureautje heeft. De officiële vertegenwoordiging van de EU is in Ankara. De discussie spitste zich toe op de vraag waarom Turkije wel of juist (nog) niet tot de EU zou moeten worden toegelaten. Een probleem daarbij vormt het feit dat de lidstaten ieder hun eigen nationale agenda aanhouden. Er wordt immers in de lidstaten ook verschillend gedacht over het toekomstig lidmaatschap van Turkije. Het bijzondere van de Nederlandse vertegenwoordiging in Istanbul is dat deze alle sectoren (inclusief cultuur, financiële steun aan NGO's enz.) bij elkaar heeft in één huis, terwijl andere landen, naast hun diplomatieke vertegenwoordiging onafhankelijke culturele instituten hebben. (Alleen Zweden heeft een vergelijkbare combinatie met o.a. subsidiepotjes.)

De Turkse animo voor de EU is recentelijk teruggelopen. In 2004 was nog 70 procent voor aansluiting, nu nog maar 30 procent. Maar de economie floreert. Daarom denken veel Turken dat zij, net als de Zwitsers of de Noren, wel zonder de EU kunnen. Maar Marco Hennis vindt het noodzakelijk om met de Turken in gesprek te blijven en de lidmaatschapsdiscussie hoog op de agenda te houden. Oude sentimenten



spelen een grote rol in de discussie. Stel je je eens voor dat Nederland in de Tweede Wereldoorlog de 'verkeerde kant' had gekozen en, zoals Turkije, door de overwinnende landen met de nek was aangekeken en niet tot de initiatiefnemers van de EGKS had behoord, dan was het niet in de luxepositie die we nu kennen. Dan had Nederland óók gezegd dat het de EU niet nodig heeft. (Aan een dergelijke overweging

lijkt mij de opleiding van de heer Hennis als sociaalpsycholoog in Leiden niet vreemd. Vóór deze post heeft hij overigens in Bosnië en Afghanistan daarvoor de nodige ervaring met netelige diplomatieke en humanitaire problemen opgedaan.)

Op de vraag of Turkije als alternatief zich wellicht zou willen aansluiten bij Arabische landen antwoordt hij dat dit niet in de rede ligt. Turkije is immers geen Arabisch land en in de ogen van de Arabieren is Turkije 'afvallig'. Bovendien heeft het land zich al eeuwen lang, ook onder de sultans, altijd al op Europa gericht. Het merendeel van de Turkse handel wordt met Europa gevoerd.

Marco Hennis wil vooral streven naar uitstraling van 'transparantie' en het seculiere beginsel ter discussie stellen. In zijn ogen zijn Nederlanders te vaak bevooroordeeld. Bewustwording bij ons van onze beeldvorming is broodnodig. Maar verbetering van het imago van Turkije is een zaak van de Turkse Overheid zelf. Bij alle problemen en vooroordelen die er zijn tussen de beide landen is het belangrijk om dat wat goed is goed te houden!

Na deze samenspraak volgde een rondleiding door het complex, waarbij de gevel met veel glas van het moderne kantoor (architect Nico van de Rijt) en de zogenaamde Kamelengalerij opvallende elementen waren. In de representatieve vertrekken (keurig volgens de code van de internationale diplo-

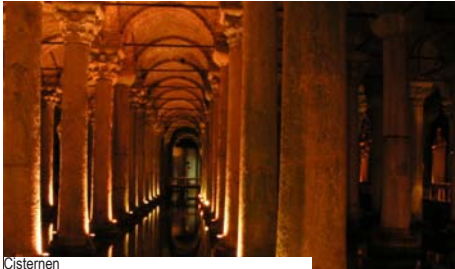
matieke ambiance) lagen overal aantrekkelijke schetsjes van stadgezichten uit Istanbul, vervaardigd door de consul-generaal zelf.

Nadat ons gezelschap met dankbetuigingen voor deze bijzondere ontvangst had afscheid genomen, begaf het zich naar de enkele percelen verderop in de Istiklalstraat gelegen kerk Sint Antonius van Padua. Deze door Jezuiten gerunde neogotische kerk ligt (net als overigens het eigenlijke Palais de Hollande) op ongeveer twintig meter afstand van de rooilijn. Links en rechts van het daardoor gevormde voorplein staan, in complete symmetrie, eveneens neogotische woongebouwen, een geslaagd complex vormend met de kerk, alles in baksteen.

Onze genootschaporganist Kees Volger beklom de trap naar het klavier van het zeer bijzondere orgel, in 1948 gebouwd door de firma Vincenzo Mascioni uit Cuvio (Italië) en gaf voor ons en enkele andere kerkbezoekers een magistraal concert, dat bij velen herinneringen oiepriep aan soortgelijke ervaringen, bij voorbeeld in Schotland of Royan. Kees speelde Nederlandse muziek: Sweelinck en Hendrik Andriessen. Niemand heeft gemerkt dat hij daarbij te kampen had met een weigerend pedaal. Hij dwong het tot gehoorzaamheid, het Genootschap waardig.



**DAG 5**  
**22 oktober 2007**



Cistemen



Tercuman kantoren (onder restauratie)



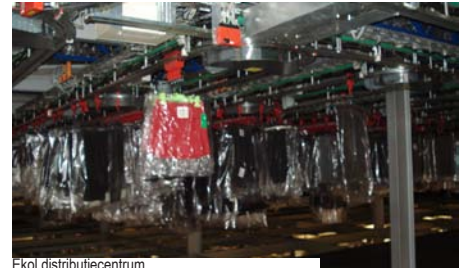
Ecol distributiecentrum



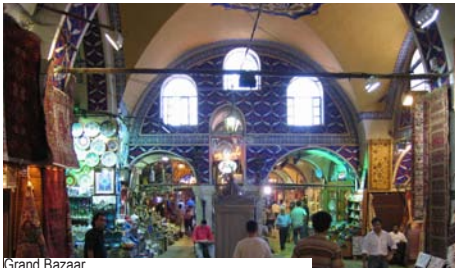
Grand Bazaar



Situatie Vadipark



Ecol distributiecentrum



Grand Bazaar



Appartementengebouw Section 1





Straatje Café de la Fée



Weegschaal Atatürk



Zomerverblijf Atatürk



Zomerverblijf Atatürk



Terras in Florya - Kees Greiwe



Werkkamer Atatürk



Zomerverblijf Atatürk - Francisca



Terras in Florya - Bahar Kaya

## Verslag Menno Ongerling

Om 8.30 uur vertrekken we uit het hotel (zon en 25 graden).

Op weg naar de buitenwijken aan de westkant van Istanbul. Vanuit de bus zien we dat de Tercüman offices uit 1973 worden gerenoveerd.

Tengevolge van de aangescherpte regels na de Marmara-aardbeving in augustus 1999 werd het gebouw eerst bestempeld als rijp voor de sloop. Kennelijk was er nu toch een modus gevonden om het te renoveren.

Onze eerste stop is bij het ITKIB technoparkcomplex. Een gebouw van Emre Arolat uit 2002. Het wordt toegelicht door een van de medewerkers van het bureau (Gonga).

Zij vertelt dat dit de eerst fase moest worden van een heel handels/kantoren complex, maar dat die plannen al vier keer totaal zijn veranderd de afgelopen zeven jaar. Het is vooralsnog bij deze eerste fase gebleven. Het gebouw markeert een breekpunt in Arolats werk van postmoderne gevelarchitectuur naar zijn latere werk (door haar bestempeld als meer expressionistisch).



Weer onderweg passeren we o.a. Beylikdüzü, een van de megasatellietsteden opgebouwd uit hoogbouwblokken, die neergezet zijn in de situatie alsof ze nog opgepakt en verplaatst moeten worden naar hun uiteindelijke situatie.

Onze stedebouwkundige gids Orhan Esen, vertelt dat zulke wijken ad hoc worden gerealiseerd zonder overall bestemmingsplannen.



De tweede stop is bij een zogenaamde gated community. The Vadiparc residences van de architecten Cafer Bozkurt en prof. dr. Hasan Sener die ons ter plekke rondleidt. Het complex bestaat uit 19 twee-onder-een-kaphuizen, gesitueerd op ca. 6 hectare land. Helemaal aan het laatste randje van de stadsuitbreidingen, kijkend over de nu nog ongerepte velden (maar de urbanisatie rukt in de omgeving alweer op). Door zijn ruime opzet - bebouwing als op een golfbaan



## DAG 6

### 23 oktober 2007

*Gids Orhan Esen*

Het verre westen van Istanbul, het gebied van de derde golf van industrialisatie en urbanisatie.

Tercüman kantoorgebouw in Zeytinburnu 1974 architect Çilingiroglu, Tunca. (wordt nu gerestaureerd)

ITKIB (Istanbul textiel- en apparatenexportassociatie) in Yenibosna 1998-2000 architect Arolat.

Rit van Beylikdüzü naar Büyükçekmece.

Vadipark appartementen 2004 architect Hasan Sener, Cafer Bozkurt

Mercedes-Benz Türk 2001 architect Turgut Alton.



- met een kabelend watertje, gecombineerd met tennisbanen en een zwembad was het gericht op de hogere inkomens uit de naburige voorstad. Een paar van deze industriëlen waren ook de opdrachtgevers van het complex.

De doelgroep vind de setting echter veel te eenzaam en te open, zodat de huizen mondjesmaat in gebruik worden genomen en er een gedeelte nog leeg staat.

De huizen kosten 350.000 dollar (90 m2 kelder/garage, 260 m2 begane grond en 90 m2 verdieping); dus 450 m2 huis voor EUR 250.000,-.

De architect Hasan Sener vraagt ons waarom we juist dit project van hem wilden bekijken terwijl hij toch veel spannendere dingen heeft gebouwd?

Als laatste bezoeken we deze ochtend Mercedes-Benz Türk; het hoofdkantoor van Mercedes in Istanbul, realisatie 1997-2001, architect Turgut Alton.

Kantoren, marketing/opleidingscentrum en onderdelencomplex. Hier pal naast staat ook de Mercedes-Benz bussenfabriek (Turkije is een echt bussenland; er rijden er hier 350.000 rond).

We worden ontvangen door de directeur en de architect, die een korte toelichting geeft op zijn ontwerp. Hij zag het als voornaamste uitdaging een eenheid te creëren uit de verschillende gebouwoonderdelen passend in het Mercedes imago.

Daarbij is hij uitgegaan van sterke geometrische vor-



men geplaatst op een overall grid. Hij beperkt zich in de materiaalkeuzen en zoekt de rijkdom in de details.

Hij vertelt dat er recent nog een nieuwe kantoor/kantine uitbreiding naast het oorspronkelijke ontwerp is gerealiseerd die we ook gaan bezoeken.

Volgens dezelfde ontwerpfilosofie gerealiseerd, echter in wat modernere materialen.

Ook deze architect is verbaasd dat we juist dit werk van hem hebben uitgekozen wat hij al 10 jaar geleden heeft ontworpen.

In de bedrijfskantine krijgen we van Mercedes, een lunch aangeboden die met Duitse tucht en grondigheid wordt geserveerd zodat we binnen een half uur weer volgetankt buiten staan, bijkomend voordeel is dat we een deel van onze tijdsachterstand weer zijn ingelopen.



## **DAG 6**

### **23 oktober 2007**

Erkol logistic and storage building  
in Hadimköy 2000 architect Ertun  
Hiziroglu.

Bahçesehir, satellietstad, Prestige  
Mall 2006 architect Emir Uras en  
Durmus Dilekçi.

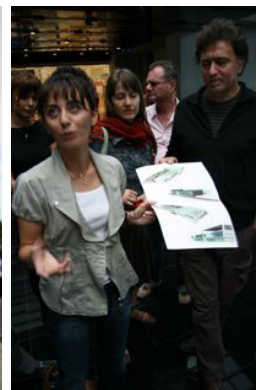
Zen woningen architect Han  
Tümertekin.

Kemerlife XXI appartementen  
(adres: Merkez Mahallesi Gokturk  
Beldesi Kemerburgaz, Gokturk) 2007  
architect Arolat.

## Verslag Roeland Dreissen

Na de lunch gaan wij op weg naar de industriestad Hadimköy, alwaar wij een industrieel complex van architect Ertun Hiziroglu gaan bekijken. Het betreft een volautomatisch distributiecentrum, voor kleding van o.a. Marks & Spencer en Benetton, Ekol genaamd. De professor/architect vertelt eerst iets over zijn 120 man/vrouw tellend bureau en welke projecten zij, overal in de wereld, onderhanden hebben. Vervolgens iets over het gebouw: het expressionistische golvende dak is het gevolg van een programma-eis, waarbij om ruimten met verschillende hoogten werd gevraagd.

Bij het entreegebouw zijn de schuine stalen kolom-



men buiten de gevel geplaatst om zo binnen een kolomloze ruimte te hebben. Maar wat blijkt? Binnen is de ruimte heel hokkerig ingedeeld, dus verspilde moeite. De algemene indruk is dat dit gebouw niet sterk is, het concept is vrij slap uitgevoerd en de detaillering is nogal grof. Na een korte gang door het gebouw waarbij wij tussen de automatisch lopende kledingrekken moeten laveren, vertrekken wij snel naar de volgende bestemming.

Dat is de Prestige Mall uit 2006 in de satellietstad Bahçesehir, een stad met veel postmoderne torens. De verticale belijning in de gevels van deze torens, het vele gebruik van kleur en de verschillende hoogtes van de gebouwen leveren een - niet onaardig -

afwisselend beeld op. Aangekomen bij de Mall van architect Durmus Dilekçi, worden wij ontvangen door twee (mooie) dames van het bureau. Het gebouw is even mooi, zowel van opzet als in de materialisatie. Het geheel bestaat uit drie lagen; een min-1 laag, de begane grond en de 1e verdieping, alledrie ruimtelijk met elkaar verbonden door langgerekte vides met daarboven een glasdak. Het feit dat je op de begane grond, dus midden in het gebouw tussen de twee andere lagen, binnenkomt werkt heel goed. De materialisatie is heel bijzonder; een schoonbetonconstructie, zwarte gepolijste vloeren, zwarte hoogglans plafonds en glazen relingen met RVS langs de vides. Een heel fraai gebouw, zéér de moeite waard!

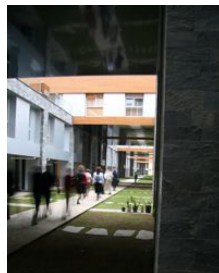


**DAG 6**  
**23 oktober 2007**



Het volgende project deze middag is het Kemerliffe wooncomplex van architect Emre Arolat, dat net is opgeleverd. Een zeer bijzonder, compact opgezet, stedelijk complex met een zeer mooie private binnenruimte. De plint van het complex bestaat uit een verhoogde laag, waarin overdekt parkeren, algemene ontmoetingsruimten aan patio's en aan de randen een zone met winkels.

Het wonen begint vanaf de 1e laag. Het spel, dat in de binnenruimte gespeeld wordt met die twee niveaus, levert een interessante ruimtelijkheid op; een verhoogde binnentuin niet zomaar als vlak, maar met diepte. Door middel van mooi vormgegeven loopstraten worden de woningen verder ontsloten. De gebruikte materialen zijn overtuigend: een houten gevelbekleding voor de dwars-blokken, (chinese?) leisteen gecombineerd met stucwerk en glas voor de langsdelen en in de binnenruimte schoonbeton met natuurlijke materialen (zoals boomstammen en grind) en verschillende soorten begroeiing.







Na deze zeer bevredigende middag terug naar het centrum van Istanbul alwaar wij door het reisbureau GranCuba een borrel krijgen aangeboden. Deze vindt plaats op een zeer fraaie plek: bar Mikla, de top laag van het hotel Marmara Pera van waaruit wij een magnifiek uitzicht hebben op de oude stad met zijn mooi aangelichte moskees.

Daarna gezamenlijk eten in de gelegenheid Café de la Fée, gelegen aan een smal, stijl oplopend steegje, waarop men op allerlei creatieve manieren, op de verschillende niveaus, toch nog zitjes buiten heeft weten te plaatsen. Wij zaten binnen met, later op de avond, live muziek, waar op een gegeven moment nagenoeg iedereen op begon te dansen.

Al met al een zeer geslaagde laatste avond in Istanbul!



## DAG 6

### 23 oktober 2007



Hotel Marmara Pera  
Bar Mikla  
Mesrutiyet Cad. Dervis Sk. Nr. 1 (andere nummering 167-185)  
Beyoglu Istanbul

Café de la Fée  
Firuzaga mah Cezayir Sok. (Fransiz Sokagi) nr. 17 (andere nummering 11A)  
Beyoglu Istanbul

## Verslag Maarten Grasveld

Om 9.00 uur vertrok de bus met alle bagage aan boord naar de laatste onderdelen van de excursie. Richting het vliegveld zijn een aantal grote uitbreidingen van Istanbul gemaakt in de voorsteden Ataköy, Yesilköy en Florian. Het eerste project dat in 1957 is opgeleverd hebben we bezocht. Een Corbusiaanse bouw van een aantal woningbouwblokken ruim opgezet in het groen met spannende gevels en een mooi dakterras met uitzicht op de Zee van Marmara. Het regende behoorlijk vandaar dat we onder paraplu's hebben rondgelopen. Een klein groepje is boven op het dak geweest om

de mooie luifels te zien en van het uitzicht te genieten.

Het laatste uitbreidingsproject is kortgeleden opgeleverd. Dus er is 50 jaar aan deze projecten gewerkt.

Elke uitbreiding had zijn eigen basisfuncties zoals scholen en sociale voorzieningen. Ook is de eerste shopping mall hier gebouwd, deze is nu achterhaald; er zijn nu plannen om deze een andere functie te geven.

Het volgende onderdeel van de excursie was een bezoek aan het buitenverblijf van Atatürk.

Dit prachtige Dudok-achtige gebouw staat als een

pier op poten in het water van de Marmara Zee. We waren niet de enige bezoeker van dit prachtige gebouw, er liepen een aantal klassen scholieren met ons mee. Heel gedisciplineerd werden die verteld wie Atatürk was en hoe die geleefd had. Atatürk heeft als eerste president veel voor het land betekend, het volk is losgekomen van een aantal culturen in de directe omgeving en heeft de Turkse bevolking haar gevoel van eigenwaarde opgekrikt. Het pand is geweldig, een mooie afsluiting van de excursie. Als echte afsluiting hebben we nog een Turkse koffie gedronken en een groepsfoto gemaakt in een nabij gelegen park (onder de rook en het lawaai van het vliegveld).





**Dag 7**  
**24 oktober 2007**

*Gids Bahar Kaya*

Rit door de wijk Ataköy: Corbusi-  
aanse architectuur.

Woningbouw Yesilköy 1973 archi-  
tect Haluk Baysal, Melih Birsil.

Fly-inn shopping mall 2000 -'03  
architect Murat Tabnlioglu.

Atatürk zomerhuis Florya strand  
1935 architect Seyfi Arkan.



**Werkelijkheid als kunst!**

*Alternatieve Biënnale Istanbul*

Ineke en ik hebben in Istanbul af en toe naar de werkelijkheid gekeken als ware het kunst. Zo is de alledaagse realiteit tot kunst getransformeerd. Kunst en leven, het is ineens niet meer duidelijk wat nu eigenlijk wat is. De tekstjes bij de afbeeldingen zijn een knipoog naar kunstbeschouwingen.



Deze werken laten zien dat een functioneel ontworpen gebouw of machine objecten kunnen worden met een eigen karakter en een eigen unieke schoonheid. Zo ontstaan beeldhouwwerken met expressieve kwaliteiten. Door het onderwerp te isoleren van de context worden de objecten persoonlijkheden met een eigen identiteit. Daarnaast genereert

het geheel van visuele vormen, lijnen en rondingen ook een bepaald ritme en vlakverdeling waardoor de beelden bijna abstract worden.

Toch komen bij het zien van dit werk er onwillekeurig beelden bij je op van de vele arbeiders die eens gewerkt hebben in de nu verlaten fabriekshallen.



Vier rechthoekige volumes van wit geschilderd hout hangen geklemd tussen muur en glazen gevel. De elementen zijn machinaal vervaardigd en verraden op geen enkele manier de hand van de kunstenaar. De idee om de kunstenaar uit te sluiten van het schepingsproces is typisch voor de minimal art. Het werk wordt gekenmerkt door extreme eenvoud.



Ook het andere werk is schatplichtig aan het minimalisme, dat een voorliefde laat zien voor de strenge methode van ritme en herhaling. In tegenstelling tot de rechthoekige volumes die slechts verwijzen naar zichzelf, is dit werk geïnspireerd door reclameborden uit de realiteit. De kleuren en het licht verzachten het strenge karakter van het werk.

## KUNST Alternatieve Biënnale

De 10e Biënnale van Istanbul vond in werkelijkheid plaats van 8 september - 4 november 2007.

In de gebouwen:

Atatürk Cultural Centre, Taksim

Istanbul Textile Traders' Market, Unkapanı

Antrepo No.3, Tophane

santralistanbul, Silahataraga Elektrik Santrali, Eyüp

Kadıköy Public Education Centre, Bahariye Cad. No.39, Kadıköy



Een installatie waarin de artificiële, door de mens geschapen wereld, een relatie aangaat met de zeggingskracht van de natuur. Natuurlijke processen als groei, bloei en verval hebben bij dit werk een speciale aandacht. Het werk straalt een lyriek uit die doet denken aan het enthousiasme waarmee in de Victoriaanse tijden de natuur werd bestudeerd. Natuur, kunst en architectuur liggen op een logische manier in elkaars verlengde.

54



De zeggingskracht van licht komt op verschillende wijze tot uiting bij deze werken. Het ene werk is een lichtobject waarin kleur, vorm en kunstlicht een samenspel vormen. De geometrische opzet met daarin de afwisseling van al dan niet oplichtende elementen heeft een poëtische bijna immateriële uitstraling. Bij het tweede werk gaat het vooral om de relatie (kunst)licht en de ruimte. De ervaring van de ruimte



wordt in sterke mate bepaald door het spel van schaduw en licht-donkercontrasten. Illusie speelt daarbij een belangrijke rol en biedt een unieke ervaring die de bestaande ruimte letterlijk in een heel nieuw licht plaatst. Bezoekers kunnen zo in het kunstwerk stappen en de suggestieve kracht van licht aan den lijve onder vinden.



Twee installaties, View of Lights, vormgegeven als etalages van lampenwinkels uit de jaren zestig, staan voor de eeuwige strijd van de mens grip te krijgen over ruimte

en tijd. De installaties gaan in op ideeën over ordening, bewustzijn, verleden en toekomst maar vormen tevens prachtige beelden om naar te kijken.





1	Augusteijn	Evy
2	Beusekom, van (Benthem)	Francisca
3	Boersma	André
4	Brandjes	Cees
5	Bugdaci	Cihan
6	Davidson	Hans
7	Dijk, van	Otto
8	Dreissen	Roeland
9	Erkoçu	Ergün
10	Grasveld	Maarten
11	Haag	Anne-Lot
12	Hiel	Digna
13	Jansen Schoonhoven	Peter
14	Klinkhamer	Sacha
15	Lanphen	Joke
16	Laval	Jolande
17	Olphen, van	Hans
18	Ongering	Menno
19	Ottenhof (Grasveld)	Marion
20	Ploeg	Tijmen
21	Reinink	Wessel
22	Rosenblat-Davidson	Bronia
23	Schepers	Johan
24	Severs (Reinink)	Anja
25	Sinke	Ineke
26	Sparnaay	Corien
27	Vegter	Chris
28	Vliet, van	Paulus
29	Volger	Kees

Gidsen:



Richard Greiwe



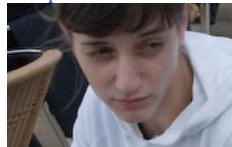
Kees Greiwe



Orhan Esen

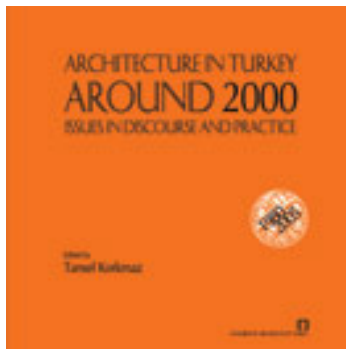


Chepnam



Bahar Kaya

## DEELNEMERS



## Publicaties:

### **Istanbul** (Batsford Architecture)

By: Christa Beck and Christiane Forsing  
ISBN-10: 1899858318 ISBN-13: 9781899858316  
Publisher: B.T. Batsford Ltd - 1997-12-04  
Format: Paperback

More book info. from Amazon.com or Barnes&Noble.com  
*(schijnt nog steeds verkrijgbaar, echter niet in Nederland)*

### **Istanbul "Wallpaper" City Guide**

Author: Wallpaper Magazine  
ISBN: 0714846864 / &nbsp;Paperback  
Publisher: Phaidon Press Ltd / &nbsp;2006-10-02  
ISBN-10: 0714846864 / ISBN-13: 9780714846866

### **Architectural Guide to Istanbul**

Uitgegeven door Chamber of Architects of Turkey & Istanbul Metropolitan Branch  
De ISBN nummers zijn: 975-395-899-4, 975-395-899-1, 975-395-897-8, 975-395-896-x, 975-395898-6

*Geweldig boek met kaarten, foto's, tekeningen en schetsen, Engelse toelichting, met hierop alle architectonische plaatsen (hisorisch tot modern) en 4 begeleidende boekjes die de verschillende periodes van Istanbul beschrijven.*

\*

## VERANTWOORDING

**Turkish architecture and urbanism** through the eyes of Le Corbusier:

Spreekt voor zich, geschreven door prof. dr. Enis Kortan  
ISBN-nummer: 975-23-0147-9

\*

**A concise history:** Architecture in Turkey, during the 20th century,  
by Afife Batur, Prepared by Figen Kuzucu, June 2005, CAT Publications, Istanbul; English, 102 pages  
ISBN nummer: 975-395-901-x

\*

**Modern Turkish architecture 1900-1980,**  
door Renata Holod, Ahmet Evin & Suha Ozkan  
ISBN nummer: 975-395-872-2

\*

**Architecture in Turkey around 2000;** issues in discourse and practice,  
door Tansel Korkmaz, 2005, 180 blz. afm. 23.8 x 23.8cm  
ISBN nummer: 975-395-890-0

\*

\* te koop o.a. bij de Turkse bond van Architecten

## Tijdschrift A10

#7, page 64 Building fever Istanbul's shadowy transformations

#10, page 8 Hadid, Zaha Istanbul stretched Kucukcekmece area urban planning

#10, page 57 Ozdemir, Elif Yilmaz, Ahmet New Beginnings Bilgi University Dolapdere Campus, university building

#12, page 16 Tabanlıoğlu Apartment building, Istanbul Levent Loft residential / conversion

#16, page 15 Teget Architecture (architect Mehmet Küçükçüoğlu) Extension to Maritime Museum, Istanbul

#16, page 53 Emre Arolat Architects The new within the old Santralistanbul Contemporary Art Museum

#18, page 64 Foreign Office Architects Portrait of Istanbul Meydan Shopping Center

#18, page 64 Tümetekin, Han Portrait of Istanbul Optimum Houses



Dit verslag behoort bij de reisgids A et A Istanbul 2007,  
18 oktober t/m 24 oktober.

## VERANTWOORDING

De reisorganisatie was in handen van:

Evy Augusteijn, Cihan Bugdaci, Ergün Ergoçu, GranCuba,  
Tijmen Ploeg, Johan Schepers, Corien Sparnaay.

De auteurs van de verslaglegging:

Cees Brandjes, Paulus van Vliet, Sacha Klinkhamer, Otto  
van Dijk, Hans van Olphen, Peter Jansen Schoonhoven,  
Tijmen Ploeg, Wessel Reinink, Menno Ongerling, Roeland  
Dreissen, Maarten Grasveld, Ineke Sinke en Francisca  
Bentham.

Fotografie:

Cees Brandjes, Paulus van Vliet, Sacha Klinkhamer, Otto  
van Dijk, Hans van Olphen, Jolande Laval, Menno Onger-  
ling, Roeland Dreissen, Maarten Grasveld, Francisca Ben-  
them, Evy Augusteijn

Eindredactie en vormgeving: Evy Augusteijn

© A et A 2007 [www.aeta.nl](http://www.aeta.nl)



